

ΟΙ ΟΘΩΜΑΝΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΩΣ «ΟΙ ΑΛΛΟΙ» ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ*

Athina Kontali**

Περίληψη

Μέσα από τα *Απομνημονεύματα* του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και του έργου *Διήγησις συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836. Ὑπαγόρευσε Θεόδωρος Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνης. Ἀθήνησιν: Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείας, 1846*, μᾶς παρέχεται ἡ δυνατότητα νὰ προσεγγίσουμε τὴν εἰκόνα τοῦ “ἄλλου”, τοῦ Ὀθωμανοῦ Τούρκου μέσα ἀπὸ τὴ βιωματικὴ ἀφήγηση καὶ τὴν προσωπικὴ ἐμπειρία τοῦ ἴδιου τοῦ ὄπλαρχηγοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Συχνῆ εἶναι στὴν ἀφήγησή του, ἡ παρουσία τῆς παράστασης τοῦ “τυράννου” Τούρκου, ὡς ἀδίστακτου κατακτητῆ ποὺ μετέρχεται κάθε εἶδους φρικτῶν βασανιστηρίων προκειμένου νὰ κάμψει τὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ τὴ φιλοπατρία τῶν Ἑλλήνων. Μὲ λακωνικὸ καὶ ρεαλιστικὸ τρόπο ὁ Κολοκοτρώνης παρουσιάζει τὴν εἰκόνα τοῦ Ὀθωμανοῦ Τούρκου ὡς “στυγεροῦ δῆμιου”, χωρὶς ὡστόσο νὰ καθοδηγεῖ τοὺς ἐρευνητὲς / ἀναγνῶστες πρὸς μιὰ συγκεκριμένη κατεύθυνση, παρέχοντάς τους μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὴ δυνατότητα νὰ διαμορφώσουν μιὰ ἀντικειμενικὴ ἐκτίμηση. Στὰ *Απομνημονεύματα* τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη ἐντοπίζουμε πολλὲς εἰκόνας Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν ποὺ μᾶς βοηθοῦν νὰ προσεγγίσουμε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸν ψυχικὸ κόσμον

---

* Τὸ κείμενο βασίζεται σὲ Εἰσήγησή μας ποὺ παρουσιάστηκε στὸ Διεθνὲς Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο ποὺ διοργάνωσε στὴν Κομοτηνὴ (3-5 Νοεμβρίου 2023), στὴ μνήμη τῆς Μάρθας Πύλια, τὸ Τμῆμα Γλώσσας, Φιλολογίας καὶ Πολιτισμοῦ Παρουξείνιων Χωρῶν τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, μὲ θέμα: “Ζητήματα Ἱστοριογραφίας καὶ Διδακτικῆς τῆς Ἱστορίας”.

** Aristoteles Universität Thessaloniki. <https://orcid.org/0000-0002-1654-8287>

τους. Ακόμη, μέσω τῆς παράθεσης χαρακτηριστικῶν διαλόγων συντελεῖ στοῦ νὰ ἐμπεδώσουμε τὴν ἔννοια “τῶν ἄλλων” ποὺ ἀποδίδει στοὺς Ὀθωμανοὺς Τούρκους καὶ νὰ ἀποδώσουμε μὲ ἱστορικὰ κριτήρια τὴν ἀντικειμενικὴ θεώρηση τῶν γεγονότων.

* * *

Ἡ εἰκόνα τοῦ “ἄλλου” στὰ χρόνια τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο, ἔχει συνδεθεῖ στερεοτυπικὰ μὲ τὸν μουσουλμάνο στὸ θρήσκευμα Ὀθωμανὸ Τούρκο.¹ Ἀναμφίβολα ἐκεῖνες οἱ ἐλληνικὲς πρωτογενεῖς πηγές ποὺ προσφέρονται περισσότερο γιὰ νὰ σχηματίσουμε τὴν εἰκόνα τοῦ “διαφορετικοῦ”, τοῦ Ὀθωμανοῦ Τούρκου, εἶναι τὰ *Ἀπομνημονεύματα* τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Εἰκοσιένα.² Πρόκειται γιὰ κείμενα ποὺ ἀναφέρονται σὲ σημαντικὰ πολιτικὰ ἢ στρατιωτικὰ πρόσωπα καὶ γεγονότα.³ Κατὰ κύριο λόγο ἔχουν καταγραφεῖ ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ὑπῆρξαν οἱ ἴδιοι αὐτόπτες καὶ αὐτήκοοι μάρτυρες τῶν συγκεκριμένων γεγονότων.⁴ Εἶναι πάντως ἀναγκαῖο νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν *Ἀπομνημονευμάτων* εἴτε εἶναι “πολιτικοὶ ἢ στρατιωτικοί, μορφωμένοι ἢ ἀμόρφωτοι ἀποτυπώνουν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα κινούμενοι κατὰ περίπτωσιν εἴτε ἀπὸ ἐσωτερικὴ παρόρμησιν εἴτε ἀπὸ παρότρυνσιν ἄλλων γιὰ νὰ ἀφηγηθοῦν ἀπλῶς τὰ γεγονότα ποὺ

¹ Ἀλκμήνης Κηρύκου, “Ἐμεῖς” καὶ “ἄλλοι”: Ἡ εἰκόνα τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν περίοδο 1750-1821 μὲ βάση ἐλληνικὲς πηγές (Ἰωάννινα, 2015), 28.

² Γιώργου Νικολάου, “Ἐμεῖς, καὶ οἱ ἄλλοι: ἡ παράστασις τοῦ Τούρκου στὰ Ἀπομνημονεύματα τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν τοῦ Ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας (18ος – πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰ.),” στὸ Πρακτικὰ Ἀ΄ Διεθνούς Συνεδρίου Νεοελληνικῶν Σπουδῶν (Βερολίνο 2 – 4 Ὀκτ. 1998), τόμ. Β΄ (Ἀθήνα, 1999), 421-38 (421). Κηρύκου, “Ἐμεῖς” καὶ “ἄλλοι”, 31.

³ Κηρύκου, “Ἐμεῖς” καὶ “ἄλλοι”, 28.

⁴ Γεώργιου Ἀλευρά, “Ἡ εἰκόνα τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων στὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Κοζανίτη ἀγωνιστῆ Νικολάου Κασομούλη,” Ἀλιάκμονος Ροῦς [Ἐταιρεία Δυτικομακεδονικῶν Μελετῶν] 1 (2017): 111-128, ἰδίως 112.

έζησαν είτε για να προβάλλουν το δίκιο τους, είτε τέλος, για να παραδώσουν στις νεότερες γενιές μια αντικειμενική ιστορία”.⁵

Στην εργασία μας θα παραμείνουμε σε ένδεικτικά σημεία της πρόσληψης του «άλλου» και εν προκειμένω του Τούρκου, όπως αναφέρει ο αρχιστράτηγος και ήγετική μορφή της Έλληνικής Έπανάστασης του 1821 Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (1770-1843)⁶ στην αυτοβιογραφία του. Πρόκειται για κείμενο που ο ίδιος ο Κολοκοτρώνης υπαγόρευσε από μνήμης στον Γεώργιο Τερτσέτη⁷ το 1836 (Ζάκυνθος, 1800 - Αθήνα, 15 Απριλίου 1874) με τον τελευταίο να καταγράφει και να διασώζει στο βιβλίο του με τίτλο: *Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής από τα 1770 έως τα 1836*. Η διήγηση του Κολοκοτρώνη μάς παρέχει τη δυνατότητα να κατανοήσουμε την ανασύνθεση των νοοτροπιών των δύο πλευρών και να έρθουμε σε έπαφή με τους πολιτισμικούς κώδικες της εποχής. Η αναπαράσταση του Όθωμανού Τούρκου δεν είναι απλά μια πολεμική αλλά συνάμα αποτελεί στοιχείο μιάς κοσμοαντίληψης βαθιά ριζωμένης σε έμπειρίες αιώνων και σε συσσωρευμένες μνήμες της όθωμανικής κυριαρχίας.

Ο κεντρικός άξονας όλων των αναφορών στους Όθωμανούς Τούρκους “σε όλες τις λαϊκού τύπου πηγές της Τουρκοκρατίας συνοψίζεται στο αντιθετικό σχήμα ‘εμείς’ (οι ‘Έλληνες), και οι ‘άλλοι’ (οί

⁵ Νικολάου, “‘Εμείς, και οι ‘άλλοι.’”, 421.

⁶ Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, με καταγωγή από το Λιμπούσι της Αρκαδίας, γεννήθηκε στο Ραμαβούνι της Παλαιάς Μεσσηνίας (3 Απριλίου 1770). Ήταν πρωτότοκος υιός του Κωνσταντή Κολοκοτρώνη και της Ζαμπίας ή Ζαμπέτας Κωτσάκη, έλαβε το όνομά του προς τιμήν του Θεόδωρου Όρλώφ και έφυγε από τη ζωή στην Αθήνα στις 4 Φεβρουαρίου 1843. Βλ. περισσότερα, Κ. Μπελέζου, “Η βίαιη αντίπαράθεση μεταξύ Κολοκοτρώνη και Παπαφλέσσα στη Ζάκυνθο (1817): Ιστορικό-έρμηνευτική προσέγγιση,” στο Πρακτικά Έπιστημονικού Συνεδρίου για τα 200 χρόνια από την έναρξη της Έλληνικής Έπανάστασης: Ο έθνικός αγώνας του 1821, Αμαλιάδα, 17-19 Δεκεμβρίου 2021 (Αμαλιάδα, 2023), 43-100; Α. Γούδα, Βίοι παράλληλοι των έπι της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών, τόμ. Ε': Συνεταιρισμός (Εν Αθήναις, 1872), 82.

⁷ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων της Έλληνικής φυλής από τα 1770 έως το 1836 (υπαγόρευσε Θεόδωρος Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνης), έπιμ. Γ. Τερτσέτης (Αθήνησιν: Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως, 1851).

‘Οθωμανοί Τούρκοι’).⁸ Παρά τη σχέση κατακτητή – κατακτημένου, οι δύο λαοί επικοινωνούσαν και συμβίωναν στα άστικά κέντρα και τα χωριά με μεικτό πληθυσμό. Η ύποδεεστερη (νομικά) θέση των χριστιανών υπηκόων, με όλες τις άρνητικές συνέπειές της στην καθημερινή τους ζωή καθώς και η θρησκευτική έτερότητα,⁹ συνιστοῦν τους δύο καθοριστικούς παράγοντες βάσει των οποίων σχηματίζεται ή εικόνα των ‘Οθωμανών Τούρκων ως “άλλότριων” – έχθρων.¹⁰ Βέβαια, αυτές οι διαφορές δεν απέκλειαν την επικοινωνία αλλά και την ειρηνική συνύπαρξη των δύο λαών που σε πολλές περιπτώσεις αντιμετώπιζαν παρόμοια ή κοινά προβλήματα, ώστε ή εικόνα του ένός απέναντι στον άλλο να αλλάζει και να βελτιώνεται.¹¹

Στά Άπομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη οι αναφορές στους Τούρκους είναι άναμφίβολα πολλές. Σε κάθε σελίδα τους, μάς παρέχουν τή δυνατότητα όχι μόνο να άνιχνεύσουμε τή παράσταση του Τούρκου αλλά ταυτόχρονα να έντρυφήσουμε στη διαδικασία σχηματισμού της, με άλλα λόγια να “άντιληφθοῦμε” τόν άλλο. Η πρόσληψη του “άλλου” καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τόν χρόνο συγγραφής των Άπομνημονευμάτων.¹² Κατά τή διάρκεια του σκληρού πολέμου για τήν Άνεξαρτησία και τὰ άμέσως επόμενα χρόνια που άκολούθησαν έκδηλώθηκαν εύλογα, έντονότερα και άρνητικά συναισθήματα για τόν κατακτητή. Η εικόνα του άλλου έξαρτάται και από τήν κοινωνική προέλευση των Άπομνημονευμάτων και τόν ρόλο που διαδραμάτισαν πριν και μετά τόν Άγώνα τής Άνεξαρτησίας.¹³ Πρόκειται για ένα κείμε-

⁸ Σπύρου Ασδραχά, ‘Ιστορικά άπεικάσματα (Άθήνα, 1995), 73. Γιώργου Νικολάου, Μελέτες ιστορίας του Πελοποννησιακού χώρου. Άπό τὰ μέσα του 17ου αιώνα ως τή δημιουργία του νεοελληνικού κράτους (Άθήνα, 2009), 299.

⁹ Νικολάου, “‘Εμεῖς, και οι ‘άλλοι.”, 422-23.

¹⁰ Άλευρά, “‘Η εικόνα των ‘Οθωμανών Τούρκων”, 115.

¹¹ Νικολάου, Μελέτες ιστορίας, 299. Νικολάου, “‘Εμεῖς, και οι ‘άλλοι.”, 423.

¹² Νικολάου, “‘Εμεῖς, και οι ‘άλλοι.”, 424.

¹³ Νικολάου, Μελέτες ιστορίας, 301.

νο πυκνό που περιλαμβάνει ιδεολογικές, οικονομικές και κοινωνικές πληροφορίες και βεβαίως, όφείλει την ελαφρά καθαρεύουσά του στην παρεμβολή του Τερτσέτη.¹⁴ Διαθέτει μία αυθόρμητη, φυσική αφήγηση, αλλά όχι ελεύθερη από συναισθηματισμούς γραφή, έμπειρέχουσα μάλιστα σε κάποια σημεία και μια λεπτή είρωνεία.¹⁵ Αντίθετα με ό,τι συνέβη για παράδειγμα με τον Μακρυγιάννη, όπου λεγόμενα και γραφόμενα συμπίπτουν, και γοητεύουν, στην περίπτωση του Κολοκοτρώνη, με τη μεσολάβηση πάντοτε του Τερτσέτη, “ύποχωρεί κάπως ή προφορικήτητα, χωρίς βεβαίως να ήτταται, για να ένισχυθεί ή τυπωμένη καλλιπέια. Ή ουσία της αφήγησης μένει άθικτη –και έξαιρετικά ένδιαφέρουσα για τους άναγνώστες των πρώτων μετεπαναστατικών δεκαετιών διατηρώντας πάντοτε τη διαχρονικήτά της σε όλες τις γενιές των Έλλήνων”.¹⁶ Βρίσκεται, ώστόσο, σε άπόλυτη συνάφεια και με το μήνυμα που ό ίδιος ό Κολοκοτρώνης μάς μεταδίδει: “Δέν είναι παρά ή έπανάστασίς μας όπου έσχέτισε όλους τους “Έλληνας”.¹⁷

Ή διήγηση του Κολοκοτρώνη μάς παρέχει τη δυνατότητα να προσεγγίσουμε την εικόνα του Τούρκου “μέσα από την έμπειρία και τη διεισδυτική ματιά ένός παλιού κλέφτη και πρωταγωνιστή του Άγωνα της Άνεξαρτησίας και τη γεμάτη άγώνες κατά των Τούρκων οικογενειακή παράδοση που γνωρίζει καλά”.¹⁸ Έπομένως, ό Όθωμανός Τουρκος παρουσιάζεται ως “ό προαιώνιος έχθρός του Γένους”.¹⁹ με τον όποιο κάθε δυνατότητα ειρηνικής συμβίωσης ύπήρξε άκατόρθωτη. Οί Τούρκοι λαμβάνουν συχνά τον χαρακτηρισμό “τύραννοι” και “βάρβαροι”, ό όποιος φαίνεται να τους συνοδεύει σε κάθε έκφανση

---

¹⁴ Παντελή Μπουκάλα, “Ο Κολοκοτρώνης, ό Τερτσέτης και ή ‘Διήγησης συμβάντων,’” Καθημερινή Μάρτιος 21, 2021, <https://www.kathimerini.gr/opinion/561302329/o-kolokotronis-o-tertsetis-kai-i-diigisis-symvanton/>

¹⁵ Κολοκοτρώνη, Διήγησης συμβάντων, 785.

¹⁶ Μπουκάλα, “Ο Κολοκοτρώνης.”

¹⁷ Κολοκοτρώνη, Διήγησης συμβάντων, 48-49.

¹⁸ Κηρύκου, “Έμεις” και “άλλοι”, 31.

¹⁹ Νικολάου, “Έμεις, και οί ‘άλλοι,” 432.

τῆς πολεμικῆς δράσης τους.²⁰ Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ Φωτάκος ἀναφερόμενος στοὺς Τούρκους τοὺς παρομοιάζει μὲ “κτῆνη καὶ ἀνδράποδα”.²¹ Ἄλλωστε ἡ ἐξουσία τους, στηριζόταν στὴ βία, τὴν καταπίεση καὶ καταστρατήγηση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἀφοῦ “οὔτε ὁ Σουλτάνος ἠθέλησε ποτὲ νὰ θεωρήσει τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὡς λαόν, ἀλλὰ ὡς σκλάβο”.²² Τὸ τουρκικὸ ἔθνος χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Φωτάκο ποὺ αὐτονόητα ἐκφράζει εὐρύτερες πεποιθήσεις²³ ὡς “τὸ πλέον βάρβαρον ἔθνος”.²⁴

Ἡ τουρκικὴ διοίκηση ὑπῆρξε τυραννικὴ καὶ ἀφόρητη γιὰ τοὺς ραγιαδες “ἀπὸ τὰ βαρύτατα δοσίματα τῶν Τούρκων ποὺ τοὺς ὑποχρέωναν καὶ ἔπαιρναν τὸν τόπον τους καὶ τοὺς ἄφηναν σκλάβους”,²⁵ μὲ ἀποτέλεσμα κάποιοι ἀπὸ ἐκείνους νὰ ἀσπαστοῦν τὸ Ἰσλάμ. Ἡ εἰκόνα τοῦ Τούρκου ὡς “τυράννου” διατρέχει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τὸ τέλος τὰ *Ἀπομνημονεύματα* τοῦ Κολοκοτρώνη,²⁶ ὅπως ἐξάλλου καὶ ἡ παράσταση τοῦ κατακτητῆ, “ὁ ὁποῖος σκοτώνει καὶ βασανίζει σαδιστικὰ τὰ θύματά του”,²⁷ Μάλιστα ὁ ἴδιος ἀναφέρει χαρακτηριστικά: “ἡμεῖς ἐσηκώσαμε τὰ ἄρματα διὰ τοὺς Τούρκους καὶ ἔτζι ἀκουσθήκαμεν εἰς τὴν Εὐρώπη, ὅτι σηκωθήκαμεν οἱ Ἕλληνες διὰ τοὺς τυράννους καὶ στέκεται ὅλη ἡ Εὐρώπη νὰ ἴδῃ τί πρᾶγμα εἶναι τοῦτο”.²⁸ Οἱ Τούρκοι ἀναφέρονται ὡς μιὰ συνεχῆς ἀπειλή, ὡς ἓνας μόνιμος “ἐχθρὸς” ποὺ βρίσκεται σὲ μιὰ διαρκῆ ἀντιπαλότητα μὲ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος ἀπὸ τὴν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐξῆς. Εἶναι αὐτοὶ ποὺ ὑπέβαλαν τοὺς Ἕλληνες σὲ πολὺχρονη δουλεία καὶ στερήσεις χρόνων, μέχρι

²⁰ Νικολάου, “Ἐμεῖς, καὶ οἱ ἄλλοι.”, 423.

²¹ Φώτιου Χρυσανθακόπουλου ἢ Φωτάκου, *Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως* (1821-1828), τόμ. Α΄ (Ἀθήνησι, 1858), 15.

²² Κολοκοτρώνη, *Διήγησις συμβάντων*, 240.

²³ Νικολάου, “Ἐμεῖς, καὶ οἱ ἄλλοι.”, 434.

²⁴ Χρυσανθακόπουλου ἢ Φωτάκου, *Ἀπομνημονεύματα*, 17.

²⁵ Κολοκοτρώνη, *Διήγησις συμβάντων*, 263.

²⁶ Κολοκοτρώνη, *Διήγησις συμβάντων*, 128.

²⁷ Νικολάου, “Ἐμεῖς, καὶ οἱ ἄλλοι.”, 432.

²⁸ Κολοκοτρώνη, *Διήγησις συμβάντων*, 717.

τῆ στιγμῇ ποῦ τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος κατάφερε μὲ ἀγῶνες νὰ κατακτήσει τὴν ἐλευθερία του καὶ νὰ ἀκολουθήσει τὴν πορεία τῶν πολιτισμένων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.²⁹

Οἱ σκηνές ποῦ μᾶς ἀφηγεῖται ὁ Κολοκοτρῶνης μὲ ρεαλιστικὸ ὕφος ἀπὸ τὸ φρικτὸ μαρτύριο τοῦ πατέρα του, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ καταλάβουμε ἀμέσως τὴν παράσταση τοῦ Τούρκου ὡς “στυγεροῦ δήμιου”.³⁰ “Εἰς τὴν Ἀνδροῦσαν ἐσκοτόθη ὁ γέρο Γιάννης Κολοκοτρῶνης, τοῦ ἔκοψαν χέρι καὶ πόδια, τὸν κατράμισαν”.³¹

Σὲ ἄλλο σημεῖο παρουσιάζει τὴν καταδίωξη τῶν κλεφτῶν τῆς Πελοποννήσου (1806) ὡς ἐξῆς: “Ὁ Κεχαγιᾶς ἄρχισε νὰ παλουκῶνη τοὺς Χριστιανοὺς (γιατάκηδες) διὰ νὰ δῶση φόβον εἰς τὸν κόσμον”.³² Καθίσταται δικαιολογημένη, ἐπομένως, ἡ συμβολικὴ ἐνέργεια τοῦ Κολοκοτρῶνη νὰ πατήσει πάνω σὲ πτώματα Τούρκων μὲ τὸ ἄλογο του μπαίνοντας στὴν Τριπολιτσά ποῦ μόλις εἶχε ἀλωθεῖ. Ὁ ἴδιος λέγει χαρακτηριστικά: “Ὅταν ἐμβῆκα εἰς τὴν Τριπολιτζᾶ, μὲ ἔδειξαν τὸν πλάτανον εἰς τὸ παζάρι, ὅπου ἐκρέμαγαν τοὺς Ἕλληνας. Ἀναστέναξα καὶ εἶπα: Ἄντε, πόσοι ἀπὸ τὸ σόγι μου καὶ ἀπὸ τὸ ἔθνος μου ἐκρεμάσθησαν ἐκεῖ, καὶ ἐδιετέξα καὶ τὸν ἔκοψαν. Ἐπαρηγορήθηκα καὶ διὰ τὸν σκοτομὸν τῶν Τούρκων”.³³ Οἱ “ἄλλοι”, οἱ “Τούρκοι” ἀκόμη καὶ ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς τοὺς ἐξοντῶνεται σύμφωνα μὲ τὸν Κολοκοτρῶνη δίκαια, γιατί οἱ ἴδιοι ὑπῆρξαν κατακτητὲς τυραννικοὶ καὶ ἀπάνθρωποι. Στους Τούρκους ἀποδίδεται ὁ ρόλος τοῦ “αἰώνιου” κατακτητῆ, ποῦ δὲν σταματᾷ ποτὲ νὰ ὑποβλέπει τὰ ἐδάφη τῆς γειτονικῆς χώρας του καὶ σὲ κάθε περίπτωση νὰ καταπιέζει τοὺς ὑποτελεῖς του.³⁴

---

²⁹ Στυλιανῆς Καλλέ, Τὰ ἐπίμαχα ἱστορικὰ θέματα στὰ ἑλληνικὰ καὶ τουρκικὰ ἐγχειρίδια ἱστορίας τῆς πρωτοβάθμιας ἐκπαίδευσης (1950-1974): Συγκριτικὴ μελέτη ἐθνικῶν στερεοτύπων στὴν ἱστορικὴ ἐκπαίδευση (Θεσσαλονίκη, 2019), 61.

³⁰ Νικολάου, “Ἐμεῖς, καὶ οἱ ἄλλοι,” 433.

³¹ Κολοκοτρῶνη, Διήγησις συμβάντων, 693.

³² Κολοκοτρῶνη, Διήγησις συμβάντων, 123.

³³ Κολοκοτρῶνη, Διήγησις συμβάντων, 15.

³⁴ Καλλέ, Τὰ ἐπίμαχα ἱστορικὰ θέματα, 61.

Στη διήγηση του Κολοκοτρώνη οι Τούρκοι περιγράφονται ως αίμοδιψείς ψυχροί έκτελεστές, “έκείνην τὴν ἡμέρα ἐσκότωσαν τὸν ἀδελφὸ μου καὶ ἔκαμαν χαρές”.³⁵ Σ’ ἄλλο σημεῖο ὁ ἴδιος λέει: “οἱ Τούρκοι ἔδωκαν διαταγὴ εἰς τοὺς Ψαραίους, Παλουμπαίους καὶ τὰ λοιπὰ χωριὰ ὅτι, ἂν σκοτώσετε τὸν Κολοκοτρώνη, νὰ εἶναι τὰ χωριά σας τόσους χρόνους ἀσύδοτα, καὶ ἂν δὲν τὸν σκοτώσετε, τότε γιὰ ἀντίποινα θὰ σκοτώσουμε ὅλους τοὺς δικούς σας Ἕλληνες ἀπὸ ἡλικίας 7 χρονῶν καὶ ἄνω”.³⁶ Παρουσιάζει τὴν ἀνθρωποκτόνο καὶ ἀνάληπτη στάση τους λέγοντας ὅτι “πήγαμεν εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Καλτεζιάς, βροντοῦμε τὴν πόρτα καὶ μέσα ἦταν 200 Τούρκοι. Μᾶς ἐκατάλαβαν, μᾶς ἐπῆραν κυνηγώντας, καὶ ἐφθάσαμεν κατὰ τὴν Καλαμάτα, τὰ Γιάννιτζα, ὅπου ἕνας σύντροφός μο ὀνομαζόμενος Μακρυγιάννης, ἀπὸ τὴν πείναν τῶν τεσσάρων ἡμερῶν, ἀπόστασε καὶ δὲν ἤμποροῦσε πλέον νὰ περπατήσει. Εὐρήκαμεν παντοῦ Τούρκους καὶ δὲν εἶχαμε ποῦ νὰ σταθοῦμε, νὰ πάρουμε καὶ τροφίμα”.³⁷

Οἱ Τούρκοι ἐμφανίζονται μὲ τὴ μορφή ἐκδικητῶν, ἐμπλεοὶ μίσους, ἐπιδιώκοντας ἀντίποινα: “Ἀφοῦ τὸ ἔμαθεν ὁ Πασᾶς, ὅτι ἐγὼ ζῶ ἀκόμη καὶ εἶμαι εἰς τὴν Μάνη ἔστειλε τὸν Παπάζογλου ἀπὸ τὸν Ἅγιο Πέτρο μὲ 50.000 γρόσια εἰς τὸν Μπέη τῆς Μάνης. Ἀφοῦ ἦλθε ὁ Παπάζογλου εἰς τὴν Μάνη ἔκραξε τὸν καπετὰν Κωνσταντῆ Δουράκη εἰς ταῖς Κυτριάς. Ἐκεῖ τοῦ εἶπε ὁ Μπέης: Σοῦ δίδω τόσες χιλιάδες διὰ νὰ δώσεις τὸν Κολοκοτρώνη. Ἔλαβα μιὰ σφικτὴ διαταγή, καὶ μοῦ λέγει, ὅτι ἂν δὲν πιάσω τὸν Κολοκοτρώνη θέλει γράψω εἰς τὸν καπετὰν Πασᾶ, νὰ σὲ ἐβγάλει ἀπὸ τὸ μπεϊλίκι. Ὁ Δουράκης σὰν εἶδε τὰ γρόσια, ἔστρεξε νὰ μὲ παραδώσει. Οἱ Μανιάτες λησμονοῦν ὅλα διὰ τὰ γρόσια”.³⁸ Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ Κολοκοτρώνης ἀποτυπώνει στὴν εἰκόνα τοῦ “ἄλλου” Τούρκου τὴ μορφή τῆς δωροδοκίας καὶ τῆς ἐμμονικότητας. Οἱ

³⁵ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 699.

³⁶ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 699.

³⁷ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 699.

³⁸ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 699.

Τουρκοί μετέρχονται, με άδιστακτο τρόπο, άθέμιτα μέσα προκειμένου να επιτύχουν τόν σκοπό τους “του ήγουμένου του ύποσχέθηκαν να τόν κάμουν Δεσπότη και άλλα ταξίματα, δια να με παραδώσει ζωντανόν. Ό Μπέης με έγραψε ένα γράμμα και μου έλεγε ότι να έλθεις να μιλήσωμεν και έγώ θέλει γράψω εις τόν Καπετάν Πασά, δια να λάβεις τó προσκυνοχάρτι και να έλθεις με τόν συμπέθερόν σου τόν Δουράκη, και ό σκοπός του ήτον να με πιάσει ζωντανόν. Όταν έπροσκάλεσαν τόν ήγούμενον και τó παιδι του Δουράκη, ύποπτεύθηκα ότι κάτι τεχνεύονται δια έμένα, και δέν ήξερα τί έτρεχε”.³⁹

Έπιπλέον, οι ίδιοι προχωρούν με μεγάλη εύκολία στη βεβήλωση ιερών ναών ως εξής: “αυτό τó μοναστήρι ήτον μεγάλο και έχαλάσθη εις τήν πρώτην Τουρκία. Όταν απέρασα, ήτον μία μάνδρα χαλασμένη και σκεπασμένη έκκλησιά με κλάδους δένδρων”. “Έσυνθησίσαμεν να καταφρονούμεν τούς Τούρκους, να ύποφέρομεν τήν πείναν, τήν δίψαν, τήν κακοπάθειαν, τήν λέραν και καθεξής”.⁴⁰ Έπιβάλλουν τισ άπαιτήσεις και τισ βουλές τους: “οί Ζακύνθιοι έπειδη είχαν ανάγκην από τροφάς φερμένας από τήν Πελοπόννησον, έκαμαν μίαν άναφοράν εις τήν Διοίκησιν, και έλεγαν ότι να μη κτυπήσουν πλέον τόν Μωριά, διότι οι Τουρκοί δέν έδέχοντο τούς πηγαίνοντας εκεί δια έμπόριο”.⁴¹

Σέ άλλη περίπτωση οι Όθωμανοί Τουρκοί με έκδικητικό τρόπο κτυπούν χωρίς οίκτο γυναικόπαιδα και άμαχους: “έβγήκαν οι Τουρκοί στα τείχη, παιδιά, γυναίκες έσκουζαν ως τήν αύγήν ... καίνε οι Τουρκοί τα χωριά”.⁴² Ό Κολοκοτρώνης περιγράφει χαρακτηριστικά τήν άγριότητα των Τούρκων: “τί διάφορον είχαν οι Τουρκοί από τόν πετρώδη τόπον⁴³; ... ήμεεις έσηκώσαμε τα άρματα δια τούς Τούρκους και έτζι άκουσθήκαμεν εις τήν Εύρώπη, ότι σηκωθήκαμεν οι Έλλη-

³⁹ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 700.

⁴⁰ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 701.

⁴¹ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 701.

⁴² Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 754.

⁴³ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 772.

νες διὰ τοὺς τυράννους καὶ στέκεται ὅλη ἡ Εὐρώπη νὰ ἴδῃ τί πράγμα εἶναι τοῦτο”.⁴⁴

Ἀθετούν, ἀκόμη κάθε εἶδους δοσοληψίες καθὼς “ἔκαναν συμφωνίες χωρὶς νὰ τὶς ἐκτελοῦν”.⁴⁵ Δροῦν μὲ γνώμονα τὸ οἰκονομικὸ συμφέρον ἀφοῦ παρουσιάζονται ὡς παραδόπιστοι καὶ πολλές φορές ὀλιγόψυχοι ἀπέναντι σὲ δύσκολες καταστάσεις. Δὲν εἶναι λίγες οἱ φορές ποὺ παραδίδονται οἰκαιοθελῶς στὸν Κολοκοτρώνη στὴν προσπάθειά τους νὰ σώσουν τὴ ζωὴ τους: “Οἱ Τοῦρκοι τῆς Κορίνθου ἐζητοῦσαν νὰ ἔλθῃ ὁ Κολοκοτρώνης νὰ παραδοθοῦν. Ἔτζι ἐπῆγα καὶ ἔκανα συνθήκην, ν’ ἀφήσουν ὅλα τους τὰ πράγματα καὶ νὰ πάρουν τὰ ἄρματα τους καὶ νὰ τοὺς μπαρκάρω νὰ τοὺς στειλῶ εἰς τὴν Σαλονίκη. Ἔτσι ἐδέχθησαν”.⁴⁶ Στὴν πρώτη νίκη κατὰ τῶν Τούρκων –τὴ νίκη τῶν Καλαβρυτινῶν– ὁ Κολοκοτρώνης παρουσιάζει μιὰ διαφορετικὴ, πιὸ ἀνθρώπινη διάσταση τῶν Τούρκων: “οἱ Τοῦρκοι ἐσκοτώθηκαν ... Ἐπολεμοῦσαν μὲ καρδιά, διότι εἶχαν τὸ βιό τους καὶ ταῖς γυναῖκας τους ... Ἡμεῖς τοὺς πολιορκήσαμεν”.⁴⁷ Οἱ τρομαγμένοι καὶ φοβισμένοι Τοῦρκοι “πλέον δὲν ἐβγήκαν ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς Τριπολιτζᾶς, ἦτον ἡ ὕστερή τους φορὰ· ἐπολεμοῦσαν ἀπὸ τὰ τεῖχη ἀπελπίσθησαν διὰ νὰ εὔρουν πλέον ζωοτροφίαν”. Εἶναι ἔντονο τὸ αἶσθημα τοῦ φόβου ποὺ νιώθουν οἱ Τοῦρκοι ἔναντι τῆς γενναιότητος τῶν Ἑλλήνων: “Ἦλθαν οἱ Τοῦρκοι ἐπάνω μας, ἡμεῖς ἐφκιάσαμεν ταμπούρια, γιὰ νὰ τοὺς πολεμήσομε. Οἱ Τοῦρκοι ἦταν ἐντόπιοι καὶ μᾶς ἔστειλαν νὰ φύγωμε, διότι μᾶς ἐφοβοῦντο ἀκόμη. Ἐφύγαμεν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πήγαμεν εἰς ἓνα βουνὸ νὰ λημεριάσωμεν”.⁴⁸ “Σκοπὸς τους εἶναι νὰ μὴν πάρω τὴν Πάτρα καὶ δυναμωθῶ. Ἄν μὲ ἄφηναν νὰ πάγω ἀμέσως, θὰ μοῦ ἔδιδαν ἀμέσως τὰ κλειδιά οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὸν φόβον τους (Ἀνάθεμα νὰ ἔχουν)”.⁴⁹

⁴⁴ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 717.

⁴⁵ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 733.

⁴⁶ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 739.

⁴⁷ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 711.

⁴⁸ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 697.

⁴⁹ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 721.

Είναι σκόπιμο να έπισημάνουμε ότι στα *Απομνημονεύματα* του Κολοκοτρώνη ή εικόνα του “άλλου” προβάλλεται σε δύο επίπεδα, το εύρύτερο και το προσωπικό. Στο πρώτο επίπεδο, ο Τούρκος χαρακτηρίζεται ως “έχθρος, κατακτητής, αλλόθρησκος και άλλοεθνής”.⁵⁰ “Άλλωστε, σε αρκετά κείμενα τής προεπαναστατικής και επαναστατικής περιόδου αναδεικνύεται ως στοιχείο ταυτότητας και συνάμα ετερότητας ή θρησκεία.⁵¹ Στον γλωσσικό κώδικα τής έποχής Χριστιανός σημαίνει Ρωμιός – “Έλληνας, όπως ακριβώς Μουσουλμάνος σημαίνει Τούρκος.⁵² Παρά ταύτα ή θρησκευτική πίστη, ως κυρίαρχο στοιχείο τής ταυτότητας, άρα και τής εικόνας του άλλου, δεν έμποδίζει πάντοτε τήν έπικοινωνία. Προφανώς, στην περίπτωση αυτή ο Κολοκοτρώνης θέλει να τονίσει “τήν υπέρβαση του θρησκευτικού χάσματος, προκειμένου να δώσει μιá θετική παράσταση του Τούρκου που στην κοινή αντίληψη ήταν σταθερά διώκτης των Χριστιανών”,⁵³ κυρίως όχι έπειδή είναι άλλοεθνής και αλλόθρησκος αλλά γιατί είναι ο κατακτητής, που στερεί τήν έλευθερία των Έλλήνων με τυραννικό τρόπο. Έχθρος που έπιβάλλει δυσβάσταχτους φόρους. Έχθρος, “που με τίς σφαγές του άμαχου πληθυσμού προσπαθει να καταπνίξει με κάθε τρόπο τίς έξεγέρσεις των ύπόδουλων Έλλήνων”.⁵⁴

Σε επίπεδο διαπροσωπικών σχέσεων που άφορā τήν καθημερινότητα των δύο λαών, ή εικόνα του Τούρκου δεν είναι πάντοτε άρνητική, καθώς έμφορείται από το ανθρώπινο στοιχείο και πλείστα άλλα συναισθήματα. Ο Κολοκοτρώνης με άμεροληψία και άντικειμενικότητα, τονίζει τίς πολεμικές άρετές των Τούρκων στρατιωτών. Μπορεί να μην άποτελούν πρότυπο ίκανού και έμπειρου πολεμιστή, αλλά δια-

⁵⁰ Άλευρā, “Η εικόνα των Όθωμανών Τούρκων”, 116-117, 124.

⁵¹ Νικολάου, “Έμεϊς, και οί ‘άλλοι.”, 428. Άλευρā, “Η εικόνα των Όθωμανών Τούρκων”, 118.

⁵² Παντελή Λέκκα, “Η έθνικιστική ιδεολογία. Πέντε ύποθέσεις έργασίας στην ίστορική κοινωνιολογία (Αθήνα, 1992), 159.

⁵³ Νικολάου, “Έμεϊς, και οί ‘άλλοι.”, σ. 428.

⁵⁴ Άλευρā, “Η εικόνα των Όθωμανών Τούρκων”, 124.

κρίνονται για τη γενναιότητα και την ύπομονή τους. Ο ίδιος αναφέρει έμφαντικά, “δὲν δύνamai νὰ ἀποσιωπήσω τὴν ἀνδρείααν τούτων τῶν Τούρκων”.⁵⁵ Ἐπισημαίνοντας ὅτι “ἡ ἐχθρότητα ποὺ ἔνωθε ὁ ἕνας λαὸς γιὰ τὸν ἄλλο δὲν ἐμπόδιζε τὴ συμπόρευσὴ τους καὶ σὲ πολλὰς περιπτώσεις τὴν ἀνάπτυξη φιλικῶν σχέσεων”.⁵⁶

Αὐτονόητα, ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 συνιστᾶ μιὰ σαφῆ διαχωριστικὴ γραμμὴ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν, ἐνῶ ἀναγκάζει κάθε Ἕλληνα καὶ Τοῦρκο, νὰ ἐνταχθεῖ ἀπρόσωπα στὸ οἰκεῖο σύνολο καὶ νὰ ἀντιμετωπίζει τὸν “ἄλλο” τὸν διαφορετικὸ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Παρὰ ταῦτα, αὐτὴ ἡ στάση ἀνασκευάζεται συχνὰ στὸ πεδίο τῆς μάχης, ὅπου συχνὰ οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις διατηροῦν κάποιο σύνδεσμο, σὲ ἀνθρώπινο ἐπίπεδο. Παρὰ τὴς ἐκατέρωθεν βιαιότητες (βαναυσότητα μάχης, ἐκτέλεση αἰχμαλώτων, ἐκδικητικὴ μανία, κ.λπ.), ὑπάρχει σεβασμὸς τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας τοῦ ἀντιπάλου. Τέλος, τὸ ἀπρόσωπο τοῦ πολέμου ἀμβλύνεται ἀπὸ τὴς συχνῆς συνομιλίας μεταξὺ ἀντίπαλων πολεμιστῶν, οἱ ὁποῖες προφανῶς ἀποτελοῦν προσπάθεια νὰ ἐξασθενίσουν τὸ ἠθικὸ τοῦ ἀντιπάλου μὲ ὑβριστικὰ ἢ περιπαικτικὰ σχόλια, ἀλλὰ κάποιες φορές ἐνισχύουν τὴν ἀνθρώπινη διαπροσωπικὴ ἐπαφή, ἐδῶ βέβαια ἀνεστραμμένη, καθὼς ἐνίστε περιέχει τὴν ἀλληλοεκτίμησιν.⁵⁷

Ἐπιπλέον, ὁ Κολοκοτρώνης στὰ *Ἀπομνημονεύματά* του προβάλλει ἀρνητικὰ τὴν εἰκόνα τοῦ “ἄλλου” ὡς συνόλου, λόγῳ τῆς ὑποδούλωσης ἀλλὰ καὶ τῆς τυραννικῆς διοίκησης—ἄρα τῆς ἐνέργειας τοῦ “ἄλλου” ὡς προσώπου—, σέβεται ὅμως τὴν καταγωγὴ, τὴν ταυτότητα καὶ τὴ θρησκεία τοῦ κατακτητῆ, τόσο σὲ συνολικὸ ὅσο καὶ σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο, χωρὶς ὡστόσο νὰ ἀποσιωπᾷ τὴς διαφοροποιήσεις τῆς εἰκόνας αὐτῆς.⁵⁸ Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ στὰ *Ἀπομνημονεύματά* του προβάλλε-

⁵⁵ Νικόλαου Κασομούλη, Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων 1821-1833, τόμ. Β, ἐπιμ. Γ. Βλαχογιάννης (Ἀθήνα, 1942), 116.

⁵⁶ Νικολάου, “Ἐμεῖς, καὶ οἱ ‘ἄλλοι.”, 427. Ἄλευρᾶ, “Ἡ εἰκόνα τῶν Ὁθωμανῶν Τούρκων”, 117.

⁵⁷ Ἄλευρᾶ, “Ἡ εἰκόνα τῶν Ὁθωμανῶν Τούρκων”, 124-125.

⁵⁸ Νικολάου, “Ἐμεῖς, καὶ οἱ ‘ἄλλοι.”, 424.

ται και ή βιαιότητα του πολέμου, ό όποιος άποδομεί τις ανθρώπινες σχέσεις –έστω και άν αυτές είναι σχέσεις κατακτητή – κατακτημένου.⁵⁹ Στην περίπτωση βεβαίως, τής διεκδίκησης έθνικής άνεξαρτησίας των Έλλήνων σημαντικός παράγοντας ύπήρξε ή διατήρηση τής θρησκευτικής και πνευματικής έλευθερίας όπως αύτή άποτυπώθηκε στους λόγους του Κολοκοτρώνη: “Μία φορά έβαππισθήκαμεν με τó λάδι, βαππιζόμεθα και μίαν με τó αίμα και άλλη μίαν δια τήν έλευθερίαν τής πατρίδος μας”.⁶⁰ Θα πρέπει να έπισημάνουμε, ότι ό Κολοκοτρώνης περιγράφει τά διάφορα γεγονότα –όσα βίωσε ως αύτόπτης μάρτυρας ή όσα πληροφορήθηκε άπό άλλους– με τρόπο όσο γίνεται πιό άντικειμενικό και άμερόληπτο, ένώ προσπαθεί να μείνει άνεπηρέαστος άπό τήν έχθρα που χώνριζε τους δύο λαούς (“Έλληνες και Όθωμανούς Τούρκους) προκειμένου να είναι σε θέση δώσει τήν πραγματική εικόνα του Όθωμανού Τούρκου.⁶¹ Σε άντίθεση με ό,τι συμβαίνει με άλλους συγγραφείς άπομνημονευμάτων του Εικόσιένα, άποφεύγει να έκφραστεί ύποτιμητικά για τους Τούρκους, σεβόμενος τó “Έθνος και τήν πίστη τους και έκτιμώντας τήν πολεμική ικανότητά τους. Τό άντιθετικό σχήμα που προβάλλεται ως προς τήν ταυτότητα και έτερότητα είναι Μουσουλμάνος κατακτητής και Χριστιανός ύπόδουλος. Παρά ταύτα, “σε προσωπικό επίπεδο στην καθημερινότητα, ή εικόνα του Τούρκου δέν είναι πάντοτε άπαξιωτική και άρνητική”.⁶² Η άναπαράσταση των Όθωμανών Τούρκων ως “άλλων” στα *Άπομνημονεύματα* του Κολοκοτρώνη δέν είναι ένα άπλό άφηγηματικό μοτίβο· άποτελεί ιδεολογικό μηχανισμό θεμελιώδη για τή διαμόρφωση τής έλληνικής έθνικής ταυτότητας. Η έτερότητα έμφανίζεται σε πολλαπλά επίπεδα –θρησκευτικό, ήθικό, πολιτικό, στρατιωτικό– και συμβάλλει στην ένι-

⁵⁹ Άλευρά, “Η εικόνα των Όθωμανών Τούρκων”, 125.

⁶⁰ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 696.

⁶¹ Νικολάου, “Εμείς, και οι ‘άλλοι”, 428.

⁶² Κηρύκου, “Εμείς” και “άλλοι”, 13.

σχυση του αναγεννώμενου Έθνους. Ωστόσο, αρκετά συχνά ο Κολοκοτρώνης εισάγει και πιο σύνθετες αναφορές καθώς αναγνωρίζει ότι υπήρχαν “καλοσυνάτοι” ή “άνθρώπινοι” Τούρκοι, παρουσιάζοντας λίγες περιπτώσεις όπου τοπικοί αγάδες προστάτευσαν πληθυσμούς.⁶³ Αυτό δείχνει πως η κατασκευή του “άλλου” δεν είναι καθολική και μονοσήμαντη, αλλά δομείται μεταξύ προσωπικής μνήμης και συλλογικής αφήγησης.⁶⁴

Ο πόλεμος καθίσταται αναπόφευκτος, καθώς ο αγώνας για αυτοδιάθεση και έλευθερία των λαών και προσώπων είναι ιερός. Μπορεί σε καθημερινό επίπεδο να αμβλύνεται ή αντίθεση κατακτητή – κατακτημένου, αλλά οι διαπροσωπικές σχέσεις τότε μόνο μπορούν να έχουν υγιές υπόβαθρο, όταν κινούνται σε καθεστώς έλευθερίας και αλληλοσεβασμού των ατομικών και έθνικων δικαιωμάτων. Η έλευθερία είναι ἄρρηκτα συνδεδεμένη με τη δυναμική ενέργεια της θρησκευτικής πνευματικότητας και του πατριωτισμού.⁶⁵

Τέλος, καθίσταται σαφές ότι δεν θα πρέπει να παραθεωρείται το γεγονός ότι η έλευθερία ενός λαού υπόκειται στην υποχρέωση της αποδοχής της έλευθερίας του άλλου. Πρόκειται για την κατάφαση της ετερότητας και αναγνώρισης των άλλων εθνοτήτων κάτι που ἄλλωστε, αποτέλεσε διαχρονικά σαφή διακήρυξη του Έλληνισμού!

⁶³ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 56.

⁶⁴ Νικολάου, “Ἐμεῖς, καὶ οἱ ἄλλοι,” 422.

⁶⁵ Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων, 696.

THE OTTOMAN TURKS AS “THE OTHER” IN THE AUTOBIOGRAPHY OF THEODOROS KOLOKOTRONIS

Athina Kontali*

Abstract

Through both the *Memoirs* of Theodoros Kolokotronis and the *Narration of the events of the Greek Nation from 1770 to 1836. Dictated by Theodoros Konstantinou Kolokotronis (Athens: Ch. Nikolaïdou Philadelphos, 1846)*, we are given the opportunity to approach the image of the “other”, namely the Ottoman Turk, through the experiential narration and personal testimony of one of the leading chieftains of the Greek Revolution. Throughout his narrative, the “tyrant” Turk is frequently depicted as a ruthless conqueror who employs every form of horrific torture in an effort to break the Christian faith and patriotism of the Greeks. In a concise and direct manner, Kolokotronis presents the Ottoman Turk as a “grim executioner”, without, however, steering the researcher or reader toward a predetermined interpretative path; this allows for a more objective assessment. In the *Memoirs*, numerous portrayals of both Turks and Greek fighters enable us to approach, to a significant degree, their inner world. Above all, through the inclusion of characteristic dialogues, the text helps us grasp the notion of “the others” ascribed to the Ottoman Turks and to form, according to historical criteria, an informed and objective understanding of the events.

Keywords: Memoirs, Kolokotronis, chieftain, fighters, Ottoman Turks, oppressor, “the others”.

---

* Aristoteles Universität Thessaloniki. <https://orcid.org/0000-0002-1654-8287>